

Képtörédek Csoóri Sándorról

ELSŐ TALÁLKOZÁSUNK cáfolhatatlanul egyoldalúra sikerült, a „megismerkedés” valamiféle társas viszonyt feltételező fogalma is használhatatlan rá.

A dombóvári Apáczai Csere János 12 osztályos Általános Iskola és Gimnázium egyik gimnáziumi tanára, magyartanárunk, Istók Kálmán meghívására látogatott el 1964 őszén hozzánk Csoóri író-olvasó találkozóra, s a forma jelen esetben igen pontos: mi olvastuk Csoórit, az olvasói voltunk, mi több, nem egy művét vagy annak részletét betéve tudtuk. Csak csöndben és szelíden ajánlanám a manapság folyton a nagyobb tanzabadságért, oktatói autonómiáért tüntető, élőláncoló, transzparensző, kockás inges performanszokat szervező, magukat elnyomottnak, irányítottak érző pedagógusaink figyelmébe: az akkori egy (1) gimnáziumi magyar irodalom tankönyvben ugyan szó sem volt Csoóriról, mi mégis tanultunk róla órán is, sőt a gimnázium irodalmi szakkörében Csoóri-műsorunk is lehetett. Amelyet az egykori zárda nagytermében (csak a valahai kereszt hiányzott a fali fülkéből, de a székek, még a súlyos, bíborszínű bársonyfűggöny is a régi maradt) több alkalommal is előadtunk az iskolai ünnepélyeken.

Tehát mi felkészültek voltunk „Csoóriból”, máig elevenen él bennem a műsor is – ez volt a meghívás apropója –, s ma is össze tudom rakni az emlékfoszlányokból a magam műsorbeli penzumát, a memoritert: az 1963-ban megjelent *Tudósítás a toronyból* megrendítő részletét a fölöslegessé váló lovakról. Az éhezés miatt az istállóból kitörő szerencsétlen állatokról, a téesznek – a modern kornak – már nem kellő, doronggal agyonvert kiscsikókról. Ennek a drámának szebb leírását azóta sem találok, hadd álljon itt a keserves-kritikus írói látélet pár mondata: „Ötven ló és ugyanannyi kísérteties árny kocogott az esőben. Nem volt velük ember. Céltalanságukkal kívül rekedtek a világon, az életem. [...] A lovak sorsa van olyan lehangoló, mint az emberé. Komor, éjszakai vonulásuk mögött kétféle ok drámája csapott össze: az egyik a történelemé, a másik az emberi hanyagságé. [...] Három évvel ezelőtt egyik falu szövetkezetében összeszedték

CS. NAGY IBOLYA (1946) Debrecenben élő irodalomtörténész. A Debreceni Egyetemi Kiadó volt vezetője. Utóbbi kötete: *Farkas Árpád* (2015).

a lovakat, s ahelyett, hogy leadták volna, kicsapták őket a Duna-ág kis szigetére. Nyáron még valahogy elszédelegtek, ellegelésztek, de ősz érkezén már nem találtak semmit. Az esők elől behajtották őket egy szalmatetős szállásra. Éhségükben itt leették fejük fölül a szalmatetőt. Vége lett azonban a szalmának is egyszer, és egy elviselhetetlen éjszakán kitörtek. Ötven ló vágott neki gazdátlanul a szélnek, a zuhogó hideg esőnek. Csontig lenyúzva kocogtak az éj krematóriuma felé; soványságuk volt a meztelenségük. [...] Üvölteni tudtam volna akkor a dühtől és a tehetetlenségtől. Mi történik itt? Ki hagyta magukra ezeket az állatokat? Ez nem háború, és mégis úgy tetszik, mintha az volna! Hogyan eshetett meg ez a barbárság? Nemtörődömségből? Fájdalomból? Bosszúból? [...] Utálom a fölösleges szertartásokat, de elbúcsúzhattunk volna szépen is a lovaktól. Nem is csak tőlük – tegnapi magunktól is; mindattól, amit nekünk jelentettek. A búcsú önbecsülés lett volna: a döbbeneten túl mindnyájunk közös gesztusa. Szívem szerint én még ilyen búcsút is kevesellnék. Ünnepet iktattam volna be a lovak emlékére. De se búcsú, se ünnep, se egy szó. El kellett volna mondani nekik, hogy új világba, új idők nagy forgatagába kerültünk, és nincs szükség rájuk. Mi voltunk csak ilyen érzéketlenek? Ilyen volt sajnos az egész emberiség. [...] Költőknek kell megénekelni őket és elsiratni, s festőknek pedig fölkarcolni árnyukat a kor barlangfalára, ahogy lassan, szép, nyújtott testtel és fekete sörénnyel kiúsznak az időből.”

Kérdéseink is voltak, meg is beszéltük előtte, bizonyára okos (esetleg okoskodó) kérdések, mindenesetre szövegismeretről tanúskodók, s ugyan ezekből egyre sem emlékszem már, ám a költői belépőre annál inkább. Ahogy egy gyors, a folyosói ablaküvegben ellenőrzött fésülködés után magyartanárunk s a néhány, a kísérő kitüntetett szerepkörére választott diákkal együtt Csoóri belépett, beléptünk az egyik negyedikes osztály emeleti tantermébe: elült a zsidóság, *élő költővel* találkozni sohasem nélkülöz, akkor legalábbis még nem nélkülözött bizonyos megilletődöttséget.

Amikor azután évekkel később, az igazi „megismerkedés” alkalmával megkérdeztem tőle, mire emlékszik e dombóvári találkozóból, Csoóri azt felelte: „Illyés Gyulára”.

Nos, igen, így volt rendjén.

Csoóri számára mi akkor sötétkék iskolai egyenköpenyes diáklányok, az osztályfőnöki tiltást megszegni nem merően klott könyökvédős kamaszok halmaza lehettünk, egyéni arcok nélküli, kék halmaz, amelyik történetesen abban a városban tömörült előtte, amelyben valaha Illyés Gyula is tanult. Valóban, ilyesféle mondattal indított a költő, aki viszont idefelé jövet Dombóvárból készült: „Itt, ahol Illyés Gyula is tanult...”

De Csoóri akkor már látta is, magyartanárunk egy óracska alatt bejárta vele a várost, a főutca alacsony, földszintes épületét, ahol a pusztai fiúcska, a *bregócs*, a se hosszú, se rövid nadrágjában folyvást a gúny célkeresztjében álló; hiába okos, de az „ef” hang pusztai „áf”-jét városias, civilizált hangzatúra átalakítani nem tudó kisdíák Illyés kínlódott: amíg sértetten, megtiport önérzettel el nem

menekült a kiemelkedés egyik jó lehetőségének remélt iskolából. S látta, a Kapos fölötti dombon magasodó gimnáziumi kollégium ablakából (az iskola vendégeit általában a kollégium „ette meg”) a kert alatt terpeszkedő, széles folyóvölgyet: amely ott, Dombóvárnál épp olyan volt, mint amilyen följebb, s ahol a kiöntött Kapos fagyott jegén, a kamaszkor tündérszárnyai röptették a korcsolyázó, gyermek Illyés Gyulát.

De ha ő, Csoóri, ránk és pompás kérdéseinkre nemigen (illetve sehogyan), a mondandójából vajon mi mire emlékezünk?

Lassú, gondolkodó, gyönyörűen fogalmazó előadásmódjára igen: de bonyolult volt ő akkor még nekünk, tizenéveseknek. Viszont ami a beszédéből mégis, igen, megőrződött, az nagyon megtapadt sokunkban, ezt a találkozó utáni estén, a kollégiumi hálósobában páran tüzetesen megbeszéltük. Talán eredendően így tervezte, talán a tantermi lánytöbbség láttán csak rögtönzött, mindenesetre telitalálat volt: a költő az emlékkönyvekről beszélt. Aligha lehetett ott köztünk egyetlen leányzó is, akinek nem volt, az életkori sajátosságokból meg a kordivatból következően, szinte kötelező módon emlékkönyve: veretes írói-költői-híres emberi idézetekkel, olykor egyéni kreációjú bölcsességekkel, ragyogó rajzokkal, virágok közé applikált életintelmekkel. Az intelmek közös jellemzője, egyben biztos támaszték, útmutató a jövőre nézvést: az élet vár ránk, csakis ránk vár minden szépségével, s bár olykor nehéz, de küzdeni kell mindhaláláig. Csoóri viszont azt találta mondani: megtiltaná, hogy az emlékkönyvekbe arról írjon bárki is, hogy az élet szép. Nem, az élet nem szép, nem könnyű, hanem gyötrelmes és kínosan nehéz. Nem szabad hamis állításokkal csalni, ámítani, a rosszra kell felkészíteni a fiatal embert, úgy kevesebb kiábrándult, csalódott felnőtt lesz. Értettük mi, hogy nem a küzdés, az életküzdelem az, amit megspóroltatna velünk, dehogy. Az mint a társadalom számára hasznos egyéni élet amúgy egyetemesen is fontos emberi értéke a szép és okos idézetek meg az iskolai nevelés által amúgy is kilátásba lett már helyezve. Csak az eszmélés, az érés stációit cserélné föl. A csalódás intenzitását csökkentené, ha kisebb lehetne az életkezdő naivitás. Ő tudta, miről beszél: mögötte volt már a *Felröppen a madár* (1955), az *Ördögpille* (1957), a *Menekülés a magányból* (1962), s ott volt a *Tudósítás a toronyból* (1963): konok lépegetések a kiábrándulás, a csalódottságok felé. Na, de mégis, hogy az élet sötét verem, kín és vergődés? Amikor az élet szép, szép, szép?

Pontosan emlékszem: ebben nagyon nem egyeztünk ott, akkor, Csoóri Sándor és a diákok szemléletileg szorosan összezáró halmaza.

A VALÓSÁGOS MEGISMERKEDÉS fél évtizeddel későbbi. Csoóri mögött akkor már újabb kötetek állnak: a *Kubai napló* (1965), az *Iszapeseő* (1965), *A költő és a majompofa* (1966), a *Második születésem* versei (1967), a *Faltól falig* esszéi (1969), születnek a filmforgatókönyvek: a *Tízezer nap* (1967), a *Feldobott kő* (1969). 1969 októberében a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar szakos hallgatóinak nevében magyar intézeti felkérő levelet ír Csoórinak Márkus Béla ötödéves hallgató. Október 23-án érkezik rá a válasz:

Kedves Márkus Béla!

A filmek miatt évek óta nem vállaltam semmiféle irodalmi közszereplést. Egyszerűen nem volt rá időm. Meghívásukat talán azért is fogadom el örömmel, mert hosszú idő után az első visszatérésem lesz az irodalomba.

Mostani reményeim szerint sem hirtelen utazás, sem egyéb, váratlan ügy nem veszélyezteti a találkozást. Ha netán közbe csusszana valami, időben értesítem.

A legtávolabbi időt: december 8-át tartanám alkalmas napnak.

Őszinte barátsággal: Csoóri Sándor

Bp., 1969. okt. 23.

A találkozó után, szintén ötödéves hallgatóként, az *Egyetemi Élet* című újság számára, a karácsonyi számba, interjút kértem Csoóritól: erre is igent mondott. A kérdéseket rögtön elküldtem neki az Apostol utca 7/a-ba, a lakására. Szinte postafordultával válaszolt:

Kedves Cs. Nagy Ibolya!

Kutyafuttában írt válaszaim, remélem, még időben odaérnek. Olvassák el Bélával együtt. S ha az ott elhangzottak alapján ki akarják valamivel egészíteni, egészítsék csak bátran. Nem szentírás.

Azt gondolom, hogy a kérdésekben is idomíthatnak, rövidíthetnek.

Három oldalba nem tudtam többet belegyömöszölni. Ha lett volna bőviben időm, talán sűrűbb mondatokat tudok írni. De az ilyenekre csak tízpercek, félórák jutnak.

Mindenkit üdvözlök és boldog ünnepeket kívánok.

Csoóri Sándor

A hat kérdés így hangzott:

1. Mi vonzotta Debrecenbe, mi az, amit ittléte alatt „kiérett” e városból?
2. Az *És* nemrégiben riportot készített Önnel. Válaszai mögött fáradtságot, amolyan „szellemi depressziót” sejtettünk. Mostani hangulata összefüggésben áll újabban szaporodó tanulmányaival, esszéivel, portréival? Arra gondolok: a „kíváncsiság műfajai” talán lelki doppingszerként hathatnak.
3. Prózai írásaiban (a *Tudósítás a toronyból* című szociografikus esszében legszebben) gyakran találunk drámai alaphelyzeteket, drámává növelhető életrsorsokat. A dráma tehát, mint műfaji lehetőség, régóta kísérti. Mi az oka, hogy nem próbálkozott eddig drámaírással?
4. A *Faltól falig* című legutóbbi prózakötetében, esszéiben ír a nemzedéke problémáiról. Ítélete alapján korosztályát akár a hemingwayi „elveszett nemzedékkel” rokoníthatnánk. Milyenek találja a mai huszonévesek nemzedékét – a nemzedék felelősségtudatára gondolok?
5. Az *És* említett riportjában szó esett egyik tanulmánytervéről: a szomszédos országokban élő magyarság helyzetével szeretne foglalkozni. Miben látja a nemzetiségi életforma leginkább deformáló hatását?

6. A közeljövőben mutatják be *Ítélet* címmel a Dózsával foglalkozó filmjét. Milyen motívumok készítették a témaválasztásra, s mennyiben függ össze a film a közép-európaiság gondolatával – másik tanulmánytervével?

A második kérdés az *És* 1969. november 15-ei, 46-os számában megjelent, Döbrentei Kornél által jegyzett *Látogatóban Csoóri Sándornál* című interjúra utal, a kissé virágnyelvű fogalmazás, a „szellemi depresszió” emlegetése pedig célozgatás lehetett az akkor már Csoóri által személyesen megtapasztalt „élményre”: milyen az, ha szellemi-megjelenési karanténba zárják, ha szilenciummal sújtják az alkotó embert. Az *Iszapeseő* után, tudnivaló, ez a karantén lett a szerzőnek juttatott kultúrpolitikai jutalom. Költőként ez idő tájt alig-alig volt jelen a lapokban. Az *És* 1968-ban összeállítást, amolyan lírai statisztikát közölt *A költészet számai* címmel arról, kik voltak azok a lírikusok, akik az adott esztendőben, s az előtte valóban is, húsznál több verssel jelentkeztek. A tizennégy költő névsorának élén Ladányi Mihály állt negyven közölt verssel, az „élbolyban” végzett többek között Bella István, Serfőző Simon s Illyés Gyula is a maga 21 versével. Csoóri tollából mindösszesen két vers került az olvasók szeme elé: egy vers az *Új Írásban*, egy pedig az *Ésben* jelent meg. Ez utóbbi 1969-ben is „tarolt”: egy verset ad közre Csoóritól. A negyedik kérdés háttérben is meghúzódik egy Csoóri-cikk, az *És* az évi, 12-es számában olvasható a *Márciusi nap* című kiseszszé, amelyben a „kettéhasítottság” állapotáról értekezik a szerző: nem nevetségese-e, kérdi, „kifeszítve állandóan a kötelességtudat és az örömvágy közé”? Az „örökös mulasztásról” medítál, az agyban csikorgó fogaskerekekről, melyek nem engedik az önfeledt örömeiket; s hogy „folyton adósnak érezzük magunkat ebben a szűk ketrecben, amit hazának nevezünk”.

Mivel az ominózus interjúbán, a 69-es karácsonyiban, néhány magyar szakos hallgatón kívül aligha mélyedt el bárki is alaposabban, ne tekintsük szentstörésnek Csoóri válaszainak idemácsolását:

– *Hogy mi vonzott Debrecenbe? Egy levél, egy baráti hangú meghívás a bölcsészkarról. A levelet Márkus Béla írta, de sorából megéreztem, hogy a találkozó nem csupán az ő személyes kívánsága. Másoké is. Megéreztem, hogy a fiatalok nem szertartásos és mutatóványos költői estre hívnak, hanem munkára, eszmecserére. Ahogy elhívták magukhoz Veres Pétert. Ilyesmire mindig kapható vagyok. Nem azért, hogy a felnőttétség pózában tetszeleghessek előttem, sokkal inkább önzésből. Tudni akarom, hogy az én ügyem, az én elképzelésem mennyire egyezik az övékével, vagy miben tér el. Mindenféle aggályoskodást megvetek, kivéve a fiatalokét. Tapasztalatból tudom, hogy aki elszakad tőlük, észrevétel nélkül lemond a folyamatos gondolkodásról.*

Úgy érzem, az egyetemistákkal eltöltött néhány óra nekik is, nekem is hasznos volt. a politika, a nemzet s az irodalom kérdéseiről kertelés nélkül váltottunk szót. Ez a nyíltság, az ő szótárunkban és az enyémben is a felelősség fogalmával azonos.

Ezért az egy dologért is érdemes volt lejönni Debrecenbe. És még valamiért. A magyar tanszék bölcsészei szinte olyan irigyelni való lelkesedéssel beszéltek néhány professzoruk-

ról s tanárjukról, hogy kedvem lett volna eljárni az előadásaikra. S ha kicsit megkésve is, de egyetemistaként hallgatni Bartha Jánost, Julow Viktort, Fülöp Lászlót és másokat.

– Az Élet és irodalomban megjelent nyilatkozatom hangja lehet, hogy leverő vagy nyomasztó volt helyenként. De amikről beszéltem, azok sem éppen színpadi témák. Hegymászás közben jobban elfárad az ember, mintha a Nagyerdőn sétál. A hang árnyalataira egyébként sem szoktam ügyelni. Mert nemcsak ugrándoizva, de keserűségtől és reménytelenségtől átítatva is lehet jó ügyet szolgálni. Sajnos, ilyenné gyurkált bennünket ez a század. Ritkán lehetünk nyájasak, kellemesek, harsányak. Vagyis, nyomottnak érzett hangulatom inkább egy állapot tartós jelenléte, mint átmeneti fáradtság vagy átmeneti kiábrándultság.

Ami pedig a megírandó tanulmányimat illeti, nyugodtan rá merem bízni őket továbbra is erre a hangra. Már csak azért is, mert ellenállásra készítet. Arra kényszerít, hogy a „nyomasztó hanggal” külön is megbirkózzam. A „kíváncsiság műfajai” közé az a kíváncsiság is odatartozik, hogy képes vagyok-e rá.

– A drámai gondolkodás valóban régóta izgat. Mert az a véleményem, hogy mindig a határhelyzetekben válik megrendítővé vagy kétségessé az igazság. Más helyzetekben csak beszélünk róla, s így legtöbbször elsikkad. Történeté vagy mesévé lényegül. A dráma választásra kényszerít – nem okoskodásra. Mindig új érzékenység és új kultúra születik ott, ahol dráma löki szorítóba az embert. Nagyon jó lenne, ha ez az új érzékenység és új kultúra elsősorban nem a történelmünkben, hanem a színpadjainkon zajlana. Okulni úgy is okulhatnánk belőle. Önálló drámát még nem írtam. De – Kósával, Sárával – közösen készített három filmünkben a dráma mozgató elve elég határozottan jelen van. A Dózsáról készülő filmben leginkább.

A sok műfaj mellett, remélem, nemsokára színpadra kívánckozó drámát is sikerül írnom.

– A nemzedékek sorsáról, elhelyezkedéséről, természetrajzáról gondolkodni manapság nem csupán divat, de kötelesség is. Aki ezekről töpreng, azzal a roppant föladattal birkózik, hogy milyen magatartásformák, milyen fokú politikai nyitottság vagy milyen cselekvésmódok felelnek meg leginkább ennek a kornak. Továbbá az, hogy mi a forradalmiság ma, függetlenül a nemzedéki elhelyezkedéstől, vagy micsoda épp a nemzedéki elhelyezkedés látószögéből vizsgálva.

Ezek, ahogy a rövid utalásokból is kiderül, nem fecsegésre való témák, amiket egy ilyen rövid rögtönzésben meg lehet közelíteni. Kérdésére annyit tudok válaszolni, hogy akik a fiatalok nyugtalanságából, szélsőséges viselkedéséből vagy megtorpanásaiból nem a korszak látteletét készítik el, nem lehetnek soha a történelem orvosai, sokkal inkább hullamosói lesznek.

– A nemzetiségi sors, még a legkedvezőbb feltételek között is, lélektorzító. Mert örökös alkalmazkodásra kényszerít. A kisebbségben élő ember mindenütt és mindenkor másodrendű állampolgár. Az önmegvalósításban kétféle lehetőség közül választhat: vagy bezárkózik, hogy védje anyanyelvét, hajlamát, vagy erőszakot követ el az idegrendszerén, s a nemzetiségtartó ország szokásaihoz, jogrendjéhez idomul feltétel nélkül.

Szükségszerű ez az eltorzulás?

A tapasztalatok a szükségszerűség látszatát igazolják. Azért csak a látszatát, mert kínálkozna más megoldás is. Például, ha a határainkon kívül élő magyarság minél jobban

megőrizhetné s gazdagíthatná önálló szellemiségét, nemcsak hogy szabadabbnak érezhetné magát, de annál alkalmasabb közvetítő lehetne köztünk és a szomszédos országok között. Közép-, illetve Kelet-Európa gordiuszi csomóját, szerintem, csak ilyen módon lehetne kibogozni, ahelyett, hogy egy kedvezőtlen pillanatban, karddal kelljen kettévágunk. A Dózsa-film elkészítésére, egyebek közt, azért is vállalkoztunk, hogy a hármas szerződés kiindulás és példa legyen további vállalkozásokhoz.”

EGERTŐL PÁRIZSIG. Tizenöt évvel ezelőtt a Szajna-sziget csúcsán üldögélek. Aprócska sziget ez: egy miniatürizált Margitsziget. Alig néhányszor tíz méternyi, virágokkal dúsan pöttyözött, lombokkal árnyékolt, zöldre festett, szép formájú vízcsapja előtt gyereksereg szürcsöli, libasorba rendeződve, a hideg vizet. Iskola kirándulás osztálya, pontosan olyan keverék csapat, mint amilyen keverék nációjú egy átlagos metrószerelvény utastömege: bondor hajú feketék és metszett szemű ázsiaiak, a valahai gyarmatok isten tudja, miféle embervegyületű, tejeskávé színű fiai, lányai, fehér bőrű, szőke északiak, keletiek is talán s persze a filigrán, barna kis helybéliek.

A sziget két oldalán csöndben párállik, folydogál a Szajna, ez is keskenyebb, vékonykább, mint a mi méltóságteljes Dunánk. A hátam mögött a híd, a Pont Neuf, az új nevű régi híd, azon túl lejjebb a Cité, a másik szigetrész, melyen a Notre Dame magasodik: a Notre Dame, mely elkábítja, megnémítja szépségével az embert, s amely, milyen különös, a világot járni egykor még nagyon szerető Csoóri Sándort mégis arra figyelmeztette: *nincs másik idő, nincs másik hely, nincs semmiféle szépség és varázslat, amely eltéphetné az idegszálak kötelékét: a hazához, az egyetlenhez kapcsolót.*

Odébb, a székesegyház sarkához ragasztva szinte, a Szent Lajos-sziget: Illyés Gyula, amidőn ifjú emberként itt élt, e tenger egű városban, a távolból idevillanó, a szigeti Budé utcát is kifényesítő Eiffel-fényreklám távolságát innen látta *Ozora és Simontornya közelinek.*

S kétoldalt, a folyón túl az embersűrű, gigászi vadon, Ady Bakonya: e nyári nap délelőttjén úgy áramlik itt a világ minden nációja, olyan békés nyüzsgésben, hogy otthon érzi magát a Pont Neuf szigetén üldögélő, magában Csooriverssorokat, szövegeket mormolható magyar is.

Üldögélek és mormolgom azokat a sorokat, melyek a gimnáziumi évek távolából villannak idáig, meg az idő közelebbi sávjából is, amolyan szűk Ozora-Simontornya messzeségből és még közelebbről: Egerből, Miskolcra. Alig egy hete, hogy a Bükk aljai városban meg az egri vár tövében, a Kálvin Ház szép nagytermében maga a költő mondta, olvasta ezeket: s most itt én, a Szajna szigetén, Csoóri a Luxemburg-kert melletti párizsi Magyar Intézet vendégszobájában alighanem ugyanarra gondolunk: ebben a városban is vallani akar, vallani készül a költészet, az irodalom hatalmas, mindenható erejéről, a hiányról, mely az egyre racionalizálódó világban a költészet csorbulását észlelő embert elfogja, meg az egyetlen hazáról, melyhez odaköti, rendületlenül, idegszálaival a szél is.

Különös játéka ez az időnek: ma itt, holnap ott, de mégis mindig otthon.

Különös, szerencsés helyzetek: reggel még a pesti utcán, tegnap még a debreceni Nagytemplom előtt, délután már a párizsi Szent Mihály útján, ma már a Szajna hídjain bandukolva. Nemrég Eger figyelmes, érzékeny, a költészetre fogékony, a költőre is kíváncsi emberei, az otthoniak között, most a francia is, magyar is vagy talán már nem magyar, de még nem francia, vagy épp magát mindkettőnek érző-valló párizsiakkal megértetni: milyen világot lát maga körül a magyar költő.

Sígy is történik, valóban: este ott vagyunk a Magyar Intézet előadótermében, Csoóri előtt két könyv, az otthoni gyűjteményes verseskötet, a *Jövő szökevénye*, amelyet mi, a Kossuth Egyetemi Kiadó jelentettünk meg 2000-ben, s hoztuk el ide bemutatni, meg az itteni, a francia nyelvű kiadvány, az *Ábeli füst*, a belga Labre a paroles, vagyis a Szavak fája nevű kiadó Csoóri-kötete az André Doms fordította költeményekkel. S a költő, aki mindig a félig bevallott élet, a félig gondolt gondolat, a félig kimondott szó ellen hadakozott, azt próbálja elmagyarázni figyelmes, de a rendszerváltozás keserveit még javában szenvedő Magyarország idegállapotát talán nem mindig értő közönségének: *a politikai és a szellemi felszabadulás nem ugyanaz. Hogy látszatok között élünk általában is: a felszíni, gyors érzékelések rabjaiként, a vágató, információhalmazt ránc borító világban nem marad idő a tapasztalati élményszerzésre. Nem marad idő a lélek feltöltekészésére. Az emberről mindig többet mond a vers, a költészet, mint a gyors hír: de a tömegtájékoztatósi gyors hírek félvilágában vergődünk. Képünk a világról egyre felületesebb tehát. A lélek szenved, szenved ebben a helyzetben.*

Csoóri Sándor lényegében olyasfélérről vallott párizsi hallgatóságának: ez a félig bevallott élet, a félig gondolt gondolat, a félig kimondott szó világa: s nem csak Magyarországon. A szabadság másfajta ízeit ismerő s régebben ismerő franciák talán nem is értették igazán a kelet-európai, kisországnyi költő ezredvégi látéletét. *Hogy a magyar költészet legértékesebb vonulatának poétái mindenkoron többnek tudták a verset a szavak mégoly gyönyörű, mégoly bravúros játékánál: hogy mindig közösségi felelősségérzetű, feladatvállaló, a nemzet jobb sorsáért perlekedő szellemek voltak. Hogyha a versnél, az irodalomnál többet a lélekről nem mondhat semmi, akkor a vers, az irodalom nem lehet felelőtlen játszadozás.*

Értették vagy sem a beszédet, a francia színész, aki néhány franciára fordított Csoóri-verset felolvasott, bizonyára értette: szép, átélt versmondása bizonyította ezt.

S bizonyos, mert a figyelmes szemek jelezték: a verseket, a költészet üzenetét a közönség is megértette.

Valójában pedig erről beszélt Csoóri Sándor Párizsban.